

УДК 378.017–027.561–021.414:[378.018.8:373.011.3–051]:355.01(045)

DOI: 10.31499/2307-4914.1(27).2023.278727

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Наталія Безлюдна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0002-1308-4448

E-mail: natashabezl@gmail.com

У статті досліджено теоретичні засади формування національно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів в умовах воєнного стану. З цією метою проаналізовано ряд нормативних документів та розглянуто погляди науковців на дефініцію поняття «національні цінності». Обґрунтовано необхідність формування громадянської свідомості майбутніх педагогів, утвердження їхніх переконань про національно-ціннісні пріоритети, про цінність мови, історії, віри у зміцненні Української держави. Обґрунтовано, що в цьому контексті важливою є гуманітарна підготовка майбутніх педагогів. Доведено, що сучасний заклад вищої педагогічної освіти має не лише забезпечувати надання якісних освітніх послуг, а й стати своєрідним форпостом формування національно-ціннісних орієнтацій майбутніх педагогів та наведено шляхи удосконалення цього процесу.

Ключові слова: цінності; національні цінності; національно-ціннісні орієнтації; формування цінностей; майбутні педагоги; воєнний стан; освітній процес; заклад вищої педагогічної освіти.

FORMATION OF NATIONAL AND VALUE ORIENTATIONS OF FUTURE TEACHERS UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE

Nataliia Bezliudna, Candidate of Pedagogical Sciences (Ph.D.), Docent, Associate Professor at the Department of Pedagogy and Educational Management, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0002-1308-4448

E-mail: natashabezl@gmail.com

The article proves that under the conditions of the full-scale war waged by the Russian Federation against Ukraine, the significance of the spiritual and value orientations of national state-building became particularly important, since the war, first of all, is aimed at the destruction of the nation-building and state-building values of the Ukrainian people. By defending our own national values, we are, in fact, defending the state and spiritual sovereignty of Ukraine, protecting its national identity. The guarantee of Ukraine's victory in this war, the preservation of its sovereignty and territorial integrity, is not only the development of a combat-ready Armed Forces of Ukraine, but also the preservation of the spiritual integrity of our society, national identity, the development of the economy, culture, science, and art. In accordance with such realities, a new social order has appeared – the formation of a nationally conscious generation of Ukrainians with a highly developed system of values, among which the first place will belong to the values of the highest, spiritual level.

The necessity of forming the civic consciousness of future teachers, confirming their convictions about

national value priorities, about the value of language, history, and faith in strengthening the Ukrainian state is substantiated. It is substantiated that humanitarian training of future teachers is important in this context. It is proven that a modern institution of higher pedagogical education should not only provide quality educational services, but also become a kind of outpost for the formation of national-value orientations of future teachers, and ways of improving this process are given. It was found that effective ways of forming the professional and value orientations of future teachers are the popularization of the Ukrainian language, the promotion of the development of the best features of the Ukrainian mentality and opposition to manifestations of national inferiority, the establishment of patriotic values, beliefs and respect for the cultural and historical past of Ukraine in the consciousness and feelings of the individual.

Keywords: *values; national values; national value orientations; formation of values; future teachers; martial law; educational process; institution of higher pedagogical education.*

В умовах повномасштабної війни розгорнутої рф проти України 24 лютого 2022 р. перед нашою державою, суспільством, освітою постали нові виклики. Особливої ваги набуло значення духовно-ціннісних орієнтацій вітчизняного державотворення, оскільки війна, в першу чергу, спрямована на руйнацію націотворчих та державотворчих цінностей українського народу. Відстоюючи власні національні цінності, ми, фактично, боронимо державний та духовний суверенітет України, захищаємо її національну ідентичність. Гарантією перемоги України в цій війні, збереження свого суверенітету й територіальної цілісності, є не тільки розбудова боєздатних Збройних Сил України, а й збереження духовної цілісності нашого суспільства, національної ідентичності, розвиток економіки, культури, науки, мистецтва. Відповідно до таких реалій з'явилося і нове соціальне замовлення – формування національно-свідомого покоління українців з високорозвиненою системою цінностей, із-поміж яких перше місце належатиме цінностям найвищого, духовного рівня.

Аналіз історико-педагогічної літератури доводить, що до питання формування професійно-ціннісних орієнтацій у різні часи зверталися вітчизняні мислителі та громадські діячі (В. Антонович, Г. Ващенко, М. Драгоманов, М. Козловець, М. Костомаров, П. Куліш, І. Огієнко, О. Потебня, Г. Сковорода, І. Франко, Т. Шевченко, П. Юркевич та ін.); проблема цінностей педагогічної професії відображена в дослідженнях Т. Бутківської, М. Васильєвої, В. Гриньової, П. Ігнатенка, В. Лозової, та інших учених. Низка сучасних учених досліджує різноманітні аспекти формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх педагогів: О. Бажановська, Т. Белан, І. Бех, М. Боришевський, С. Єрмакова, Е. Стрига, І. Турчик, Е. Фаустов, Н. Шемигон, та ін.

Метою статті є розкриття особливостей формування національно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів в умовах воєнного стану.

У Концепції нової української школи наголошується, що новий «стандарт і його похідні – освітні та навчальні програми, упроваджують розуміння людської гідності як головного концепту демократичної школи, що, з одного боку, розширює рамки професійної свободи вчительства й покладає на нього відповідальність за освітній процес, а з іншого, – дає ширший вибір для учнів (наприклад, через індивідуальне профілювання у старшій школі) і теж зобов'язує до відповідальності за власне навчання» [7].

Відповідно до Конституції України (ч. 1, ст. 3) «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість

діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [4]. Згідно з цим, як зазначає В. Крисаченко, «людина постає найвищою національною цінністю, задля якої вибудовується вся система регулятивних відносин як усередині держави, так і в її стосунках із зовнішніми партнерами. Людина як національна цінність постає головно у трьох ієрархічних вимірах: індивіди, спільноти та нація як сукупний контент усіх громадян держави. Відповідно відбувається смислове та об'ємне навантаження національних цінностей на всіх трьох названих рівнях, починаючи від особистісно-екзистенційних, міжособових та міжгуртових і закінчуючи синергетичними вимогами безпеки, розвитку та процвітання» [6].

Згідно із Законом України «Про вищу освіту», «вища освіта – сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у закладі вищої освіти (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти» [9].

Отож поряд зі здобуттям загальних, фахових компетентностей і програмних результатів навчання зі спеціальністю, майбутній учитель формується як особистість, патріот, громадянин з високими національно-ціннісними орієнтаціями, здатним формувати індивідуальний світогляд у підростаючого покоління. Нова українська школа спрямована на формування цінностей, які є запорукою щасливого особистого життя та успішної взаємодії з суспільством. Виховний процес є невідривною складовою всього освітнього процесу і спрямовуватиметься на формування в здобувачів освіти загальнолюдських цінностей, зокрема, морально-етичних (чесність, гідність, справедливість, турбота, повага до себе та інших людей, повага до життя), соціально-політичних (патріотизм, національна само ідентичність, свобода, демократія, культурне різноманіття, повага та шанобливе ставлення до рідної мови і культури, до довкілля, повага до закону та Конституції, солідарність, відповідальність).

Звернемося до поглядів учених на зміст поняття «цінності». Відомий сучасний учений Я. Грицак так трактує значення поняття «цінності»: «Цінності можна визначати по-різному. Якщо ви хочете знати, що є вашими цінностями, спитайте себе, заради чого ви готові не поспати одну або дві ночі, віддати частину своєї стипендії чи зарплати, при потребі, пожертвувати своїм здоров'ям і навіть своїм життям». І тут же кілька важливих уточнень від дослідника: «цінності можуть бути не тільки позитивними, але й негативними»; «цінності не є інтересами» [2].

На думку Ж. Петрочко, «національні цінності – основа для виникнення і морального прийняття рішень в інтересах народу, нації, держави; кінцева мета, якої прагне людина-патріот. В Україні такими національними цінностями є: соборність, самобутність, гідність, воля» [8, с. 149]. Учена переконливо доводить, що такі цінності необхідні для життєдіяльності народу, оскільки саме на основі національних цінностей відбуватиметься відтворення і збагачення національної культури, утвердження особистісних орієнтирів, побудова ціннісно-сислової системи особистості. Такі процеси передбачають готовність молодого покоління до сприйняття та популяризації українського, здатність вирізняти гострі суспільні проблеми та реагувати на них з позиції патріота громадянина з чітко сформованою системою національних цінностей.

Погоджуємося з думкою Н. Дудник, яка зазначає, що «основну роль у реалізації цих та інших задач відіграватиме система освіти, а надто вища педагогічна, оскільки першочергова місія вчителя – виховувати патріотизм у молодих українців, формувати активну громадянську позицію, сприяти становленню основ життєвого й професійного самовизначення особистості, забезпечувати становлення і розвиток її життєвих компетентностей, готувати молоду людину до захисту своєї Батьківщини та дбати про збереження нашої національної ідентичності. Вирішення цих та інших завдань можливо завдяки проектуванню змісту вищої педагогічної освіти відповідно до запитів держави і суспільства, що породжені війною. Розв'язання цієї проблеми передбачає надання здобувачам вищої педагогічної освіти якісних освітніх послуг, зміст яких насамперед має задовольняти суспільні вимоги, зумовлені реаліями сьогодення» [3].

Беззаперечно, що в умовах воєнного часу формування національної свідомості, національної ідентичності, національних цінностей набуває великої актуальності та відбувається в швидких умовах і, відповідно, вимагає від закладів вищої педагогічної освіти таких фахівців, які мають активну громадянську позицію та готові транслювати національні цінності у закладах освіти.

Отже, сучасний заклад вищої педагогічної освіти має не лише забезпечувати надання якісних освітніх послуг, а й стати своєрідним форпостом формування національно-ціннісних орієнтацій майбутніх педагогів. Надзавданням для всіх закладів освіти адаптувати освітній процес до умов війни, створити такі механізми виховного впливу, які би мотивували здобувачів освіти до формування національної свідомості, національної ідентичності, національної гідності, професійно-ціннісних орієнтацій.

У цьому контексті важливою є гуманітарна підготовка майбутніх педагогів, зокрема, на заняттях з дисциплін «Українська мова», «Історія України», «Філософія», «Етика», «Соціологія», «Культурологія» слід акцентувати увагу здобувачів освіти на питаннях, які розкривають історичну та ментальну несхожість та різницю між Україною та росією, допомагають збагнути національно-психологічні особливості українців. Викладання цих та інших дисциплін також варто зосередити і на таких проблемах, як: філософія війни, концепт «гідність людини» у контексті сучасних воєнних реалій в Україні, цінність людського життя у ХХІ сторіччі, український героїзм як національно-історичний феномен тощо. Безумовно ефективними шляхами формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх педагогів є популяризація української мови, сприяння розвитку кращих рис української ментальності та протистояння проявам національної меншовартості, утвердження в свідомості і почуттях особистості патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного та історичного минулого України. Неабиякій потенціал у формуванні національно-ціннісних орієнтацій здобувачів вищої педагогічної освіти в процесі фахової підготовки має оновлення блоку дисциплін психолого-педагогічної підготовки: «Вступ до спеціальності», «Педагогіка», «Історія педагогіки», «Педагогіка партнерства», «Психологія», «Методика виховної роботи» тощо. На нашу думку, при вивченні цих дисциплін варто робити акцент на використання педагогічних ситуацій, які сприятимуть формуванню гуманістичних, національних цінностей, допомагатимуть подальшому формуванню професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх педагогів.

Крім цього, у межах закладу вищої освіти має здійснюватися активна позааудиторна робота майбутніх освітян з метою пришвидшення перемоги. Як показує

практика Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини ефективними формами та методами такої роботи є досвід волонтерства, участь у громадських ініціативах та інших формах добродійної діяльності, які формуватимуть у майбутніх педагогів тверду громадянську позицію, в основі якої перебувають найвищі фундаментальні загальнолюдські та національні цінності. Як стверджує О. Кравченко, декан факультету соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, найбільш сприятливим для формування ціннісних орієнтацій здобувачів освіти є науково-практичні центри та інші професійно орієнтовані підрозділи, на базі яких формуються тимчасові молодіжні колективи (Національно-патріотичний табір для студентської молоді «Дія», Студентська соціально-психологічна служба, Гендерний центр, Центр психологічного діагностування та тренінгових технологій «Інсайт» Центр соціально-освітньої інтеграції та інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму «Без бар'єрів», Науково-практичний центр родинного виховання, Молодіжний центр «START») [5].

Багато здобувачів освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини беруть активну участь у роботі Ресурсного центру для внутрішньо переміщених осіб. Метою центру є надання освітніх послуг та здійснення просвітницьких заходів, соціально-психологічного супроводу, надання комплексної реабілітації за видами (психологічна, соціальна, професійно-трудова, спортивна, медична) та інтеграції до життя Уманської територіальної громади. Наші студенти неодноразово отримували нагороди за активну участь у Всеукраїнському проєкті «СпівДія заради Дітей». З метою підтримки здобувачів освіти і співробітників Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини та інших захисників, які тримають оборону та відвойовують окуповані території, студенти, викладачі, співробітники університету стають організаторами та долучаються до благодійних марафонів, акцій та концертів («Доброволець: Україна дорожка за життя!», «День Державного Гімну», «Єднаймо душі словом Кобзаря», «Тримаймо стрій») тощо.

На підтримку воїнів, які боронять Україну наші студенти беруть активну участь у чисельних спортивних змаганнях, мистецьких заходах, які сприяють формуванню національної свідомості майбутніх педагогів, шанобливого ставлення до успадкування духовних і культурних цінностей українського народу. За активну участь у підтримці обороноздатності нашої батьківщини, людяність, чуйність, небайдужість до захисників Вітчизни, добрі вчинки та оперативно надану благодійну допомогу колектив Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини отримав подяку. Як показує досвід ці та інші форми позааудиторної роботи є найбільш ефективними у формуванні національно-ціннісних орієнтацій майбутніх педагогів.

Отже, дана освітня дефініція в умовах воєнного стану повинна формуватися в процесі аудиторної та позааудиторної роботи. Основне завдання закладів вищої освіти – популяризація національної свідомості та підвищення рівня патріотизму серед молоді, стимулювання здобувачів до формування національної самосвідомості, громадянської та національної ідентичності, ідеалів свободи й рівності, новітнього ідеологічного фронту, усвідомлення цінності людської гідності, до побудови власної системи цінностей, в ієрархії яких основне місце належатиме цінностям найвищого духовного рівня, а саме – національним. Перспективу подальших досліджень убачаємо у вивченні механізмів формування національної свідомості освітян, як у період війни, так і в повоєнний період.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безлюдна Н. Особливості національно-патріотичного виховання молодших школярів в умовах воєнного стану. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. Умань, 2022. Вип. 2(8). С. 76–83. URL: <http://ppsh.udpu.edu.ua/article/view/268057>
2. Грицак Ярослав. Курс «Вибрані питання європейської історії» Лекція. Цінності. URL: https://er.ucu.edu.ua/bitstream/handle/1/841/8_Values_lectio.pdf?sequence=23&isAllowed=y
3. Дудник Н. Шляхи формування національної ідентичності майбутніх педагогів в умовах воєнного стану. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. Умань, 2022. Вип. 2(8). С. 91–98. URL: <http://ppsh.udpu.edu.ua/article/view/268057>
4. Конституція України. URL: <https://www.spfu.gov.ua/documents/1757.html>
5. Кравченко О. Соціально-виховна робота зі студентською молоддю в умовах дистанційного навчання, зумовленого воєнним станом. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. Умань, 2022. Вип. 2(8). С. 99–108. URL: <http://ppsh.udpu.edu.ua/article/view/268057>
6. Крисаченко В. Національні цінності України: сутність, розмаїття, консолідаційний потенціал. *Українознавство*. 2022. Вип. 1(82). С. 28–50. URL: <http://journal.ndiu.org.ua/issue/view/15201>
7. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>
8. Петрович Ж. В. Національні цінності як базис національно-культурної ідентичності. URL: <https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/51942/1/Petrochko.pdf>
9. Про вищу освіту: Закон України. 2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

REFERENCES

1. Bezliudna, N. (2022). Osoblyvosti natsionalno-patriotichnoho vykhovannia molodshykh shkoliariv v umovakh voiennoho stanu. *Psykhologo-pedahohichni problemy suchasnoi shkoly – Psychological and pedagogical problems of the modern school*, 2(8). URL: <http://ppsh.udpu.edu.ua/article/view/268057> [in Ukrainian].
2. Hrytsak Yaroslav. Kurs “Vybrani pytannia yevropeiskoi istorii” Lektsiia 8 Tsinnosti. URL: https://er.ucu.edu.ua/bitstream/handle/1/841/8_Values_lectio.pdf?sequence=23&isAllowed=y [in Ukrainian].
3. Dudnyk, N. (2022). Shliakhy formuvannia natsionalnoi identychnosti maibutnix pedahohiv v umovakh voiennoho stanu. *Psykhologo-pedahohichni problemy suchasnoi shkoly – Psychological and pedagogical problems of the modern school*, 2(8). URL: <http://ppsh.udpu.edu.ua/article/view/268057> [in Ukrainian].
4. Konstytutsiia Ukrainy. URL: <https://www.spfu.gov.ua/documents/1757.html> [in Ukrainian].
5. Kravchenko, O. (2022). Sotsialno-vykhovna robota zi studentskoiu moloddiu v umovakh dystantsiinoho navchannia, zumovlenoho voiennym stanom. *Psykhologo-pedahohichni problemy suchasnoi shkoly – Psychological and pedagogical problems of the modern school*, 2(8). URL: <http://ppsh.udpu.edu.ua/article/view/268057> [in Ukrainian].
6. Krysachenko, V. (2022). Natsionalni tsinnosti Ukrainy: sutnist, rozmaittia, konsolidatsiinyi potentsial. *Ukrainoznavstvo – Ukrainian studies*, 1(82). URL: <http://journal.ndiu.org.ua/issue/view/15201> [in Ukrainian].
7. Nova ukrainska shkola. Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].
8. Petrochko, Zh. Natsionalni tsinnosti yak bazys natsionalno-kulturnoi identychnos. URL: <https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/51942/1/Petrochko.pdf> [in Ukrainian].
9. Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrainy. (2014). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> [in Ukrainian].